

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282 (497.5 Buzet)
Primljeno 2021-10-12
Prihvaćeno za tisak 2021-10-15

BUZETSKI DIJALEKT I KAJKAVŠTINA

Mijo Lončarić, Zagreb

Sažetak

Buzetski dijalekt jedan je od šest čakavskih dijalekata, kako uzimamo od Brozovićeve klasifikacije čakavskoga narječja 1970. Danas se upotrebljavaju i nazivi gornjomiranski (Pliško) te buzetsko-gornjomiranski dijalekt. Dobro je istražen i poznat.

Uvodno se osvrćem na povijest istraživanja, kada se i zašto govorilo o buzetskoj kajkavštini (Aleksandar Belić, Mieczysław Malecki, Fran Ramovš i Tine Logar, Josip Ribarić, Mate Hraste, Pavle Ivić, Dalibor Brozović, Božidar Finka, Petar Šimunović, Silvana Vranić i dr.).

Prvi je termin „buzetski dijalekt“ u značenju u kojem se i u suvremenoj literaturi percipira upotrijebio Dalibor Brozović (1970). Ranije su buzetski govori tretirani kao spoj čakavskoga narječja i slovenskoga jezika, kajkavskoga i čakavskoga narječja ili kao dio ekavskoga čakavskoga dijalekta.

Razlikuju se dva poddijalekta, sjevernoistočni većinski i jugozapadni manjinski. Na sjeveru je veći utjecaj slovenskoga jezika, više je slovenskih značajki, a na jugu je više čakavskih karakteristika.

U glavnom dijelu priloga analiziraju se osobine posebno u odnosu na kajkavko narječje.

Ključne riječi: buzetsko-gornjomiranski dijalekt, čakavsko narječje; kajkavsko narječje; slovenski jezik; buzetska kajkavština; ekavski čakavski dijalekt; povijest istraživanja; sjevernoistočni || jugozapadni poddijalekt¹

MJESTO U HRVATSKOM DIJALEKTNOM MOZAIKU

Buzetski dijalekt zauzima buzetsko područje u Istri. Nije velik, ali je raznolik. Na jugu su mu ikavski južnočakavski govori, na istoku ekavski govori istarskoga poddijalekta sjevernočakavskoga dijalekta. Neki granič-

¹ Tekstovi u ovoj rubrici u sklopu su programa Kajkavskoga spravišća KAJ & ČA: PROŽIMANJA I PERSPEKTIVE/ Kaj & ča kolokvij (op. ur.)

ni govori imaju osobine susjednih, ekavskoga sjevernočakavskoga dijalekta. Govori su mu u kontaktu ikavsko-ekavskim govorima opatijskoga područja. Na sjeveru dijalekt graniči s govorima slovenskoga jezika.

Jakov Volčić 1859. godine svrstava buzetske govore u kajkavske, stanovnike Buzeta zove *Fučkima*, misli da su to kajkavski govori s puno čakavskih osobina. Imaju dosta hrvatskih riječi jer su u crkvi dugo imali glagoljaštvo.

Po njemu Aleksandar Belić tada istražene buzetske govore uključuje u dijalekt *Fučki* (1912).

U dvadesetim godinama 20. stoljeća Istru istražuje Poljak Maček. Buzetske govore svrstava u čakavsko-slovenske govore. Neki autori iza Mačekoga nazivaju buzetske govore kajkavskima, a glavni je razlog za to upitna zamjenica *kaj*, a ne *ča*, kao u ostaloj Istri. Zamjenica je preuzeta iz kajkavskih slovenskih govora, s kojima su u kontaktu.

Proučavanjem se utvrdilo da je Maček dobro prikazao buzetske govore, da su oni prvenstveno čakavski, jer čakavskih crta ima više, a uz njih ima i slovenskih.

Fran Ramovš i Tine Logar smatraju ih „slovenskim dijalektima u Istri” (Ramovš 1935., Logar 1961/62)

Josip Ribarić 1940. godine naziva Buzećane *Bezjacim*. Drukčije od Volčića, Ribariću su *Fučki* žitelji Vrha, Medveje i Kosirige, koji izgovaraju *š* i *ž* meko, kao poljsko *ś* i *ź*. Misli da su dijalekti Bezjaka i Šavrina (jedni su išli u hrvatske, a drugi u slovenske škole) kajkavsko-čakavski prijelazni dijalekt koji ima pretežno kajkavske osobine. Vivoda kaže da danas u buzetskim govorima *prevladavaju čakavska obilježja* – to će pokazati i ovaj rad. U Ribarićevo vrijeme stanovništvo ovog kraja više gravitiralo Kopru i drugim, danas slovenskim krajevima, pa je utjecaj slovenskoga bio veći. Ribarić tumači veliku sličnost hrvatskih i slovenskih govora tamo utjecajem crkvenoslavenske liturgije hrvatske redakcije, koja je išla do 19. stoljeća. Pavle Ivić smatra ih organskim prijelaznim govorima između slovenskoga jezika i čakavskoga narječja. (1961)

Kada Mate Hraste 1963. govori o rasprostiranju kajkavskoga narječja, kaže: “Njim se govori ... nešto u Žumberku i u Istri.” Za Istru misli na buzetski govor. No također kaže za njih da je ranije to područje bilo “bez primjesa kajkavsko-slovenskih”, ne smatra ga kajkavskim. Za *kaj* u govorima kaže da “je ta zamjenica u tom obliku primljena u jezik toga kraja kasnije, i to iz slovenskoga jezika, a ne iz kajkavskoga dijalekta”.

Tone Peruško 1965. godine smatra Buzećane “istarskim kajkavcima”. Navodi da je dosta čakavskih i slovenskih crta, zbog “međusobnog dodira” jezika. Slovenski jezik prelazi u hrvatski upravo preko buzetskih govora. Postavlja

pitanje jesu li to hrvatski ili slovenski govori i zaključuje da je to ipak hrvatski dijalekt (zbog mekog izgovora glasova *ć* i *đ*, zbog dugog glagoljštva i glagoljskih spomenika pronađenih na tom području). Vivoda kaže da se danas slovenske osobine gube, njihovo mjesto preuzima hrvatski književni jezik, koji sve više ulazi u te govore.

Prvi buzetske govore smatra posebnim dijalektom Dalibor Brozović, koji ih naziva *buzetskim ili gornjomiranskim dijalektom*, i to zbog zbog važnih osobitosti: neutralizacije *ije* u akcentuaciji, fonološke vrijednosti naglašenoga jata kao *e*, prema *e* (< *e=*e), prijelaza *u > ü, *l > u te posebno *o > a.

Na svojoj karti čakavskoga narječja Božidar Finka svrstao je buzetske govore u *ekavske govore* (1973).

U novije vrijeme o istarskim i posebno o buzetskim govorima pisao je Petar Šimunović. Petar Šimunović i Reinhold Olesch na karti *Die čakavischen Mundarten Istriens* imaju buzetski tip govora (1983). Nakon toga Šimunović govori o posebnom tipu idioma, u okviru ekavskih govora Istre (kastavsko područje i područje do Bakra, 1985). U početku buzetske govore smatra čakavsko-kajkavskim prijelaznim dijalektom, ali poddijalekatskim tipom čakavskoga dijalekta (1970: 36, 49)16. Kasnije ih naziva čakavskim dijalektom (1985: 67), a na karti označuje kao buzetski dijalekatni tip govora. (1992: 33). Šimunović kaže: “(...) Na gotovo cjelokupnom južnoslavenskom (pa i slavenskom) jezičnom prostoru jedva je moguće naći tako šaroliku i izdiferenciranu dijalekatsku krajinu kao što je Buzetska zavalala (...) (...) uvjeren sam kako su to autohtoni čakavski govori s primjesama iz slovenskog dijalekatskog adstrata, koje se lako objašnjavaju lingvističnom geografijom.”

1. FONOLOGIJA

1.1. Akcentuacija. Većina govora nema modulacijske ni kvantitativne opreke, kao međimurski i dio gornjolonjskoga kajkavskoga dijalekta. Bio je sigurno romanski utjecaj. Jug dijalekta ima fonološku kvantitetu akcentuiranog i predakcenatskog sloga (*rûh* “rog”, *sūdâc*); naglašeni slog ostvaruje se redovno silazno. Mjesto naglasaka obično je osnovno čakavsko. Na sjeveru je kratki naglasak pomaknut s ultime (*kozâ > u kôza*), a dijelom je pomaknut progresivno (*gõspod > γospùt*), kao u slovenskom jeziku i nekim zapadnim kajkavskim govorima. Po vokalizmu se predviđa kvantiteta prije nestanka te opreke (prefonologizacija kvantitete u kvalitetu – “pochylenie”).

U slučajevima kao *brat – brata* na jugu bilo je kratko *a*, i sada je *a*. Sjeverno je drukčije (*brat – br`ata*, *naš – n`ša*), duljenje kao u slovenskom

jeziku. Metatonijski cirkumfleks dolazi u prezentu (s tematskim *e*) (*rīžen*), kao i u sjeverozapadnočakavskima govorima. Kajkavština ga ima u većini prezenta. Cirkumfleks je i u slučajevima kao *stuàri*. U tim govorima pokraćene zanaglasne duljine.

1.2. U **vokalizmu** velika je raznolikost u dijelovima dijalekta, s brojnim tipovima.

Važan je refleks jata. Na zapadu naglašeni jat dao je zatvoreno *e* (*brēh* “bri-jeg” V. Mlum). Nenaglašen jat je otvoreno *i* (*zviždà*). Istočno kratki naglašeni jat ima zatvoreno *e* (*d`elat*, *r`ezat*), a dugi *i* (*brih*, *sriđa*). Nenaglašen je otvoreno *i* (*mlj̀kò*).

Većinom je *u > ö* (*jõra* “sat”, *nõk* “unuk” V. Mlum), a značajno je *u > ü* (*č`üda* “mnogo”, *mühà*).

Redovno je kontinuantna slogotvornoga *l* (*lj*) stražnje *u* (*duh* “dug”, *vuk*, *la*), *puh*). Naglašeno *l* je dalo otvoreno *u* (*jabuka*), s iznimkama *lsonce*, *sozi*, *Draguc*).

Veoma je specifično da je kontinuantna stražnjeg nazalnog samoglasnika u nekim kategorijama

a (*papak* “pupak”, *varnat* “vratiti”, *ban* “budem” *pusada* “posu da”, *trabac* “usna”, nastavak A jd. a-osnova). Dolaze i drukčiji slučajevi: kontinuantna je *> O* (*poknat* “puknuti”, *notre* Nugla),

> u (*mus*, *kus* Draguc, *l/z/ duvku* “s udovicom”, *jtju* “jedu”, *guska* – Nugla). Negdje je diftongizacija (*guas* “gust” Nugla). Takva posebnost dolazi u plješivičkoprigorskom poddijalektu plješivičko-ozaljskoga kajkavskoga dijalekta i nekim drugim kajkavskim govorima (*dignati*, *viknati*), *a < o* u glagola II. vrste.

Prednji nazalni samoglasnik *e* (*e*) izjednačen je sa **e*, većinom s vrijednošću otvorenog *e* (*ž`ætva*).

Dugi poluglas dao je *a*, a kratki *a*, *o*, otvoreno *e* (*danàs*, *dàska*). Ima slučajeva s otvorenim *o* (*džn*, *tžs* “tast”) te dvoglasom *ua* (*duan* “dan”, *vua* “selo”).

Postoji slogovno *r* (*přva* Brul). Gdje je opreka po kvantiteti, dugo slogovno *r* pokraćeno je; nenaglašeno je *ər* i *ar* (*gərmèlu* “grmjelo”, *òtpar* “otvorio” Draguc).

Sekvencija *aje* ima poseban čakavski razvoj *> -i* (*grojzi* “grozde”). Draguc). Negdje je *o > u* (*utrok* “dijete”, *zubat* “zobati”).

Proteza: *v* dolazi ispred *u* te kontinuantne stražnjeg nazalnog samoglasnika (*vuosku* “usko”, *vusta*). Sekvencija *v+ə* različito se razvila (*vnuka*, *duvac* “udovac”, *ciera* “jučer”, *senac* “us”). Protetsko *j* u *jimela* “imala”.

3. Konzonantizam. Praslavenski **tj*, **dj > t'* (*mat'aha*. *puot'*), *j* (*mlaja*,

rojen), ali puojden.

Za *skj, *zgj dolazi st' (ist' æju "traže", možjani). Palatalno $l > j$ (bòje, zibje); finalno $-l > v || w$, rjeđe f (sav "isao", znav, tupof "topola"); iznimno slučajevi kao $tr;l$ "htio", delal "radio". Finalno $-m$ u nastavcima i u nepromjenjivim adrijatizam $> n$ (osan, nosin).

Protetsko v može doći ispred refleksa stražnjeg nazala i ispred u : vuosku "usko", vusta. Slijed $v + swa$ daje različite rezultate, ponegdje je un'ùk. Palatalna afrikata $č$ obično $> č$. Početno $čr-$ čuva se kao $čr-$ (črn).

Finalno ne dolaze zvučni šumnici, zamijenjeni su bezvučnim parnjacima (golup)... U slijedu $-st$ redovno t otpada (guos "gust", ješ "jesti") uz dubletnost ($næs || næst$ "nositi"). Nova jotacija zastupljena je (vesieji "veselje"). Spirant x obično se čuva, negdje se izgubio (krüh, plüh "plug"; tël "htio"). Finalno g zamjenjuje se sa x (ruh "rog").

Za prijedlog 'u' dolaze u te v (u vrt e, v rakàh "u rukama"); negdje se gubi (gremo Hum "idemo u Hum"). Negdje se v gubi (saki "svaki", luosi "vlasi", ruabàc "vrabac").

Često su izgubljeni rezultati sibilizacije ($ròyi$).

U suglasničkim skupovima ima dosta promjena ($ct > st$ osta); $mr > br$ (bravtnac); ramntea "ravnica", zckmnja "zemlja".

Finalno ne dolaze zvučni šumnici, zamijenjeni su bezvučnim parnjacima (golup).

Morfološke i leksičke značajke također su vrlo znatne, manje su važne od fonoloških.

2. MORFOLOGIJA

Morfološki su sustavi i podsustavi neujednačeni. Donose se opće karakteristike i posebno one iz Sv. Martina (Vivoda). S brojevima 2, 3, 4 posebna je konstrukcija, s **dvojinskim** oblicima.

2.1. Imenice

Sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala množine nema.

o-osnova. Muški rod, jednina: Akuzativ za neživo jednak je genitivu (brèkà). Muški i srednji rod imaju dativ i lokativ sa $-y||-e||-i$; instrumental ima $-on||-en$, prema palatalnosti osnove. Množina muškoga roda kratka je, nominativ $-e$; genitiv $-i||-e||-o$. Srednji rod ima u genitivu $-ø$ (mèst). Muški i srednji rod imaju nastavke: dativ $-on||-en$; lokativ $-ix$, instrumental $-i||-e$.

Vlastita imena muškoga roda tipa Bepo, Toni, Jure sklanjaju se kao stara t-deklinacije: Bepeta, Toneta, Jureta.

a-osnova. Imenice ženskoga i muškoga roda sklanjaju se ovako:

‘ruka’	Jednina	Množina
Nominativ	<i>ruàka</i>	<i>ruàki</i>
Genitiv	<i>rakiè</i>	<i>ruòk</i>
Dativ	<i>rakè,</i>	<i>rakàn</i>
Akuzativ	<i>ruàka</i>	= nominativ
Vokativ	= nominativ	= nominativ
Lokativ	<i>rakè</i>	<i>rakàh</i>
Instrumental	<i>rukuò,</i>	<i>rakàmi</i>

Od takve promjene imenica oksitoničkoga tipa razlikuju se imenice s poma-knutim akcentom (*bàčva, sìla*), koje u nominativu, akuzativu, vokativu množine imaju nastavak *-e* (*kràve, sìle*). Ako je u Sv. Martinu u jednini za instrumental nastavak *-on*, u množini nominativu ima *-e* (*ròke*), genitiv *-o* ili *-ø* (*čerèšnjo, žen*).

2.2. Pridjevi

imaju uglavnom oblike neodređena vida.

Pridjevsko-zamjenička promjena ima nastavke palatalnih osnova, sa *ɛ* (*dubrèga*). Dativ i lokativ jednine ženskoga roda ima imenički nastavak *-ɛ* (*dubrè*).

Komparativ se obično tvori sa *-ej-* (*krvavèji*), a neki pridjevi ga imaju prema starijoj posebnoj tvorbi (*vèci, bòji, lèpči, dèbji, mánji*)

2.3. Zamjenice.

Imeničke zamjenice: upitno-odnosna zamjenica za ‘što’ jest *kaj*, za ‘tko’ glasi *ki*; uzročni prilog ‘zašto’ ima lik *zakaj*.

Lična zamjenica za 1. lice ‘ja’ ima likove *jas* || *jès*. U govorenju dolazi do reduplikacije oblika zamjenice, dulji + kraći oblik (*Njèga ga nič ni brìga.*).

2.4. Glagoli

U prezentu u 1. licu jednine fonološki je adriatizam *-m > -n* (*jìn* ‘jedem’). Svršeni prezent ‘biti’ u 1. licu prezenta glasi: *ban* || *buo* || *bon*.

U 3. licu množine obično su dulji, **kombinirani** nastavci (*pečèju, jejo*), kao u kajkavskim govorima. Futur odgovara tzv. futuru I, tvori se enklitičkim oblicima nesvršenoga prezenta pomoćnoga glagola ‘htjeti’ (*ćun, ću, ćon*) +infinitiv.

Kondicional odgovara kondicionalu

I., tvori se aoristom ‘biti’ (*bin, biš, bi, bimo, bite, bijo*).

U **leksiku** ima tuđica, naravno, najviše talijanskih. Snažno ulaze književne riječi, nazivi.

LITERATURA

- Brozović, Dalibor (1970) „Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora”, Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru, 8, 5–32.
- Finka, Božidar (1971) „Čakavsko narječje”, Čakavska rič, 1, 11–71.
- Finka, Božidar (1973) „O čakavskom identitetu”, Suvremena lingvistika, 7–8, 11–16.
- Hraste, Mate (1963) „Refleks nazala q u buzetskom kraju”, Ivšičev zbornik, Zagreb, 129–135.
- Ivić, Pavle (1961) „Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske”, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 6, 191–212.
- Ivić, Pavle “Paralele poljskome ‘pochylenie’ na srpskohrvatskom terenu”, *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawinski*, Krakow 1963, str. 227–243.
- Kalsbeek, Janneke (1984 – 1985) „Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri”, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, 27–28, 313–320.
- Klarić, Alvišana; Rašpolić, Luka (2018): Dijalektološki opis mjesnoga govora Paladina: prilog istraživanju buzetskih govora. Jezikoslovlje, 19/2, 303–321. Osijek.
- Lisac, Josip (2001) „Fonološke značajke buzetskoga dijalekta”, Čakavska rič, 2, 13–22.
- Lisac, Josip (2009) Hrvatska dijalektologija, 2. Čakavsko narječje, Golden marketing – Zagreb
- Logar, Tine (1961 – 1962) „Slovenski govori u Istri in njihova geneza”, Slavistična revija, XIII, Ljubljana, 88–97.
- Lončarić, Mijo (1996) Kajkavsko narječje. Zagreb : ŠK.
- Lončarić, Mijo (1999) „Hrvatsko-slovenski jezični odnosi”, Logarjev zbornik, ur. Zinka Zorko i Mihaela Koletnik, Slavistično društvo Maribor, Maribor, 254–268.
- Małecki, Mieczysław (1930) „Przegląd słowiańskich gwar Istriji”, Prace Komisji językowej, 17, PAN, Kraków
- Małecki, Mieczysław (2002) Slavenski govori u Istri, HFD, Rijeka.
- Moguš, Milan (1977) Čakavsko narječje. Fonologija, Školska knjiga : Zagreb.
- Pliško, Lina (2005) Istarska enciklopedija, LZMK : Zagreb = Buzetski (gornjomiranski) dijalekt, str. 123; Čakavsko narječje u Istri, str. 153–154; Małecki Mieczysław, str. 464; Ribarić, Josip, str. 687–688.
- Prodan, Ida „Fonologija govora Prodana“, 2016., diplomski rad, diplomski, Filozofski fakultet, Rijeka
- Ramovš, Fran (1935) Historična gramatika slovenskega jezika, VI, Ljubljana.
- Ribarić, Josip (1940) „Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri”, Srpski dijalektološki zbornik, 9, 1–207.
- Sujoldžić, A., B. Finka, P. Rudan, P. Šimunović (1990) „Gradišćanskohrvatski govori u međusobnom odnosu prema nekim govorima u Hrvatskoj”, Wiener Slavistisches Jahrbuch, 8, Croatica, Slavica, Indoeuropea, Wien, 223–238.
- Šimunović, Petar (1970a) „Dijalekatske značajke buzetske regije”, Buzetski dani, Čakavski sabor: Pula, 35–49.
- Šimunović, Petar (1976) „Takozvana buzetska kajkavština”, Istra, 6–7, Pula, 41–44.
- Šimunović, Petar, Reinhold Olesch (1983) Čakavisch-deutsches Lexikon. III. Teil, Čakavishe Texte, Slavistische Forschungen, 25/3, Böhlau Verlag, Köln – Wien.
- Šimunović, Petar (1985) „Mozaik istarskih govora”, Istra, 3–4, 66–72.
- Šimunović, Petar (1992) „Ogledi govora na Bužeštini”, Buzetski zbornik, 17, Buzet, 33–42.
- Šimunović, Petar (2011) Čakavska čitanka, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Tominić, Larisa (2015) Čakavsko narječje u istri (diplomski rad, FF Pula)
- Vivoda, Nataša (2005) *Buzetski govori*. Annales : Kopar.
- Vranić, Silvana (2013) Zasebnosti čakavskoga buzetskoga dijalekta u odnosu na čakavski

ekavski dijalekt. Od indoeuropeistike do kroatistike : zbornik u čast Daliboru Brozoviću, 519-536, Zagreb: HAZU.

Willem Vermeer (1982). On the principal sources for the study of čakavian dialects with ne-ocircumflex in adjectives and e-presents". *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, 279-341.

THE DIALECT FROM BUZET AND THE KAJKAVIAN DIALECT

By Mijo Lončarić, Zagreb

SUMMARY

The dialect from Buzet is one of the six Čakavian dialects, based on the 1970 Čakavian dialect classification by Brozović. The names gornjomiranski (Pliško) and buzetsko-gornjomiranski dijalekt are also used today. This dialect has been thoroughly researched and is well known.

There is an introduction on the research history; when and why the Kajkavian dialect from Buzet had been researched (by Aleksandar Belić, Mieczysław Małecki, Fran Ramovš and Tin Logar, Josip Ribarić, Mate Hraste, Pavle Ivić, Dalibor Brozović, Božidar Finka, Petar Šimunović, Silvana Vranić and others).

The term „buzetski dijalekt“ with the same meaning as precepted in contemporary literature was first used by Dalibor Brozović (1970). Previously, the Buzet dialects had been treated as a combination of the Čakavian dialect with the Slovenian language, the Kajkavian dialect with the Čakavian dialect, or as a part of the Ekavian Čakavian dialect.

There are two subdialects: the Northeast major dialect, and the Southwest minor dialect. There is greater influence of the Slovenian language in the North with major Slovenian characteristics, and there are more Čakavian characteristics in the South.

The basic part of the paper gives an analysis of the dialect's characteristics, mainly in respect to the Kajkavian dialect.

Key words: 'buzetsko-gornjomiranski dijalekt'; 'čakavsko narječje', 'kajkavsko narječje'; 'slovenski jezik'; 'buzetska kajkavština'; 'ekavski čakavski dijalekt'; research history; Northeast subdialect, Southwest subdialect